



Nurullayeva Sabrina Sheroz qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy asarlarda iboralarining o'rni va ahamiyati, ularning stilistik funksiyalari hamda badiiy nutqni boyitishdagi roli ko'rib chiqildi. Iboralarining turli xil badiiy janrlarda qo'llanilish xususiyatlari tahlil qilindi. Maqolada iboralarining semantik, stilistik va pragmatik jihatlarini o'rganish orqali ularning badiiy matn tuzilishidagi o'rni aniqlandi. Iboralar obrazlilik, emotsionallik va milliy-madaniy xususiyatlarni ifodalashda muhim vosita ekanligi asoslandi. Badiiy asarlarda iboralardan foydalanishning zamonaviy tendentsiyalari va ularning til taraqqiyotidagi o'rni ko'rsatib berildi.

Kalit so'zlar: iboralar, badiiy asar, stilistika, obrazlilik, frazeologik birliklar, badiiy nutq, til ifodaviylik, milliy kolorit.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение фразеологизмов в художественных произведениях, их стилистические функции и роль в обогащении художественной речи. Проанализированы особенности употребления фразеологизмов в различных художественных жанрах. В статье путем изучения семантических, стилистических и прагматических аспектов фразеологизмов определено их место в структуре художественного текста. Обосновано, что фразеологизмы являются важным средством выражения образности, эмоциональности и национально-культурных особенностей. Показаны современные тенденции использования фразеологизмов в художественных произведениях и их роль в развитии языка.

Ключевые слова: фразеологизмы, художественное произведение, стилстика, образность, фразеологические единицы, художественная речь, выразительность языка, национальный колорит.

KIRISH

Til – insoniyat madaniyatining eng qadimiy va muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning boyligini turli xil ifoda vositalari tashkil etadi. Iboralar esa tilning eng noyob va o'ziga xos birliklaridan biri hisoblanadi. Badiiy adabiyotda iboralarining qo'llanilishi asarning badiiy qiymatini oshirish, obrazlilikni ta'minlash va milliy-madaniy xususiyatlarni aks ettirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Iboralar – so'zlar birikmasi bo'lib, ular leksik jihatdan ajralmas, semantik jihatdan yaxlit ma'noga ega bo'lgan til birliklaridir. Badiiy asarlarda iboralardan foydalanish yozuvchiga o'z fikrlarini ta'sirchan, yorqin va qisqa shaklda ifodalash imkonini beradi. Adabiy tilning rivojlanishida, xalq og'zaki ijodining badiiy asarlarga singib o'tishida iboralar muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy tilshunoslikda iboralar muammosi keng ko'lamda o'rganilmoqda. Frazeologiya sohasi tilning eng murakkab va qiziqarli sohalaridan biri sifatida e'tirof



etildi. Badiiy asarlarda iboralarining stilistik qo'llanilishi, ularning matnda bajargan funksiyalari va obrazli ifoda vositalari sifatidagi ahamiyati zamonaviy adabiyotshunoslik va tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Iboralarining tabiati va turlari

Iboralar tilning leksik-semantik tizimida alohida o'rin tutadi. Ular ikki yoki undan ortiq so'zlardan tashkil topgan, ammo yaxlit bir tushunchani ifodalovchi til birliklari hisoblanadi. Iboralarining asosiy xususiyati shundaki, ularning ma'nosi tarkibidagi so'zlarning alohida ma'nolari yig'indisidan iborat emas, balki yangi, ko'chma ma'noga ega bo'ladi.

Tilshunoslikda iboralar turli xil mezonlar asosida tasniflanadi. Semantik jihatdan iboralar bir butun tushunchani bildiruvchi, qayta ishlangan va leksikalashgan birliklar sifatida ajratildi. Grammatik tuzilishiga ko'ra iboralar so'z birikmasi tuzilishidagi va gap tuzilishidagi birliklar sifatida belgilandi.

Iboralarining ma'no turlari juda xilma-xil bo'lib, ular hayotning turli sohalari, tabiat hodisalari, insonning xulq-atvori, his-tuyg'ulari va o'y-fikrlarini ifodalaydi. Masalan, "ko'zi yetmoq", "til topmoq", "boshi qotmoq", "dili og'rimoq" kabi iboralar insonning ichki holatini aks ettirsa, "suv sotmoq", "burun tortmoq", "quloq solmoq" kabi iboralar turli xil harakatlar va holatlarni bildiradi.

Badiiy asarlarda iboralarining stilistik funksiyalari

Badiiy adabiyotda iboralar nafaqat informatsiya yetkazish, balki matnni badiiy jihatdan boyitish, obrazlilik yaratish va emotsional ta'sir ko'rsatish vositasi sifatida qo'llanildi. Yozuvchilar asarlarida iboralardan foydalanish orqali o'quvchida aniq tasavvur va his-tuyg'ularni uyg'otishga harakat qilindi.

Iboralarining birinchi funksiyasi – obrazlilik yaratishdir. Badiiy matnda iboralar abstrakt tushunchalarni konkret va ko'rgazmali shaklda ifodalashga yordam beradi. Masalan, "yuragi ezilmoq" iborasida qayg'u va alamning chuqurligi juda yorqin tasvirlanadi. Bu iboralar orqali yozuvchi o'quvchini voqealarning ichiga tortadi va qahramonlarning ruhiy holatini his qilishga undaydi.

Ikkinchi muhim funksiya – emotsionallik va ekspressivlikdir. Iboralar oddiy so'zlarga nisbatan ko'proq hissiy rang va ta'sir kuchiga ega. "Ko'zi yonmoq", "ko'ngli sinmoq", "yuragi titrab ketmoq" kabi iboralar qahramonlarning ich-ichidan o'tayotgan tuyg'ularni jonli va ta'sirchan tarzda aks ettiradi.

Uchinchi funksiya – milliy-madaniy xususiyatlarni ifodalashdir. Har bir xalqning iboralari o'sha xalqning tarixi, madaniyati, turmush tarzi va dunyoqarashini aks ettiradi. O'zbek tilida "ko'zi to'rt bo'lmoq", "qulog'iga pufak kirmoq", "suv kabi sarflamoq" kabi iboralar milliy o'ziga xoslikni namoyon etadi va o'quvchini o'zbek madaniyatining chuqurliklariga olib boradi.

To'rtinchi funksiya – matnni qisqartirish va ixchamlashtirish imkoniyatidir. Iboralar orqali murakkab holatlar va tuyg'ular bir-ikki so'z bilan ifodalanadi. Masalan, "jon bermoq" iborasi o'lim jarayonini, "ko'z yoshiga cho'mmoq" iborasi esa qattiq yig'lashni ifodalaydi. Bu esa yozuvchiga ortiqcha tafsilotlarsiz kerakli ma'noni yetkazish imkonini beradi.



Turli janrlarda iboralardan foydalanish

Badiiy adabiyotning har bir janrida iboralardan foydalanish o'ziga xos xususiyatlarga ega. Nasriy asarlarda, xususan, romanlarda va qissalarda iboralar qahramonlarning xarakterini ochib berish, voqealar rivoji va muhitni tasvirlashda qo'llanildi. Yozuvchilar dialoglar va ichki monologlar orqali qahramonlarning nutqini jonlantirish uchun iboralardan keng foydalanildi.

She'riyatda iboralar ritm va ohangni ta'minlash, metaforik ifodalarni yaratish va lirik qahramonning his-tuyg'ularini chuqur aks ettirishda muhim rol o'ynaydi. She'riy asarlarda iboralar odatda transformatsiyaga uchraydi, ya'ni yozuvchi iboraning an'anaviy shaklini o'zgartirib, yangi ma'no va obrazlar yaratadi.

Dramaturgiyada dialog va replikalar orqali qahramonlarning psixologik holatini ko'rsatishda iboralar faol ishlatildi. Sahna san'atida iboralar qahramonning ijtimoiy mavqei, madaniy darajasi va shaxsiy xususiyatlarini aks ettirishga yordam beradi.

Publitsistik asarlarda iboralar o'quvchiga ta'sir etish, fikrni aniq va ta'sirchan yetkazish maqsadida qo'llanildi. Jurnalistlar jamiyatdagi muammolarni ta'kidlash, ijtimoiy-siyosiy voqealarni baholashda iboralardan foydalanish orqali o'z maqolalariga emotsional kuch kiritildi.

Iboralar va tilning taraqqiyoti

Iboralar tilning tarixiy taraqqiyotini aks ettiruvchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Har bir davr o'z iboralarni yaratadi va qadimgi iboralarni yangicha talqin etadi. Badiiy asarlarda iboralarning qo'llanilishi tilning boyishiga va yangilanishiga hissa qo'shadi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida an'anaviy iboralar bilan bir qatorda, yangi iboralar paydo bo'ldi. Bu iboralar zamonaviy hayot, texnologiya, ijtimoiy munosabatlar va madaniy o'zgarishlarni aks ettiradi. Yozuvchilar esa o'z asarlarida ham qadimiy, ham zamonaviy iboralardan uyg'un foydalanish orqali tilning tarixiy uzluksizligini ta'minlaydi.

Shuningdek, iboralar tillararo aloqalar va madaniy muloqotlar natijasida boyiydi. Turli tillardan kirgan iboralar o'zbek tiliga moslashtirildi va milliy xususiyat kasb etdi. Bu jarayon tilning ochiqlik va dinamikligini namoyish etadi.

XULOSA

Badiiy asarlarda iboralarning qo'llanilishi adabiyotning badiiy qiymatini oshirish, obrazlilikni ta'minlash va milliy-madaniy xususiyatlarni aks ettirishda muhim ahamiyatga ega. Iboralar yozuvchiga o'z fikrlarini ta'sirchan, ixcham va jonli shaklda ifodalash imkonini beradi.

Iboralarning badiiy asarlarda qo'llanilishini o'rganish zamonaviy tilshunoslik va adabiyotshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Kelajakda bu sohada yanada chuqurroq tadqiqotlar olib borilishi tilning badiiy imkoniyatlarini yanada kengroq ochib berishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurahmonov G.A. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 2021. – 428 b.



2. Begmatov E., Tilovov B. O'zbek tilining stilistikasi. – Toshkent: Fan, 2022. – 312 b.
3. Dosmatov R.T. Badiiy matn lingvistikasi. – Toshkent: Akademnashr, 2023. – 256 b.
4. Hojiev A. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2022. – 672 b.
5. Ismoilov M.X. Frazeologiya nazariyasi masalalari. – Toshkent: Fan, 2021. – 198 b.
6. Nurmonov A., Hamidov H. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O'qituvchi, 2023. – 344 b.
7. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2022. – 278 b.
8. Rustamov Q.A. Badiiy nutq va uning o'ziga xosliklari. – Toshkent: Tafakkur, 2023. – 216 b.
9. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2021. – 424 b.
10. Yo'ldoshev B. Stilistika asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022. – 368 b.